

CATALUNYA MÀRTIR

Proposta didàctica de Ramon Breu

SINOPSI

Catalunya màrtir fou el darrer film produït per Laya Films entitat cinematogràfica del Comissariat de Propaganda de la Generalitat republicana, i mostra la destrucció generada pels bombardeigs dels avions feixistes sobre Barcelona, Lleida, Martorell i Granollers durant el 1938. Els comentaris *en off* són narrats en francès ja que *Catalunya màrtir* es va estrenar a París al juliol del 1938, un fet que van recollir els principals diaris catalans. La seva projecció a l'estranger esdevenia un acte de propaganda a favor de la República, en els dies que a Catalunya es lluitava a la batalla de l'Ebre.

Des dels anys 80, la Filmoteca de la Generalitat guardava una còpia del film que s'havia localitzat als arxius del president Josep Tarradellas, però el 2006 va aparèixer una altra còpia, guardada a Mèxic des del final de la guerra per l'exiliat Josep Farreras. Farreras, a través de l'historiador Josep M. Figueras, va lliurar la còpia a Televisió de Catalunya amb una única voluntat: Que les noves generacions la poguessin veure per conèixer millor com van ser aquells bombardejos i aquell sofriment.

FITXA DE LA PEL·LÍCULA

Títol: *La Catalunya Màrtir*.

Direcció: J. Marsillach

Productora: Laya Films. Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 1938.

Fotografia: Biadiu; Agulló; Perera; Maristany; Berenguer i Castanyer.

Laboratoris: Cinefoto Fontanals

País: Catalunya, Espanya.

Durada: 23 minuts.

Documental.

Visionat a Internet: <https://www.youtube.com/watch?v=34702-gGwTI>

PANTALLA D'ACTIVITATS

1. *Catalunya màrtir* s'inicia amb una descripció succinta de Catalunya i Barcelona. Com es parla de Catalunya? I de la ciutat de Barcelona? Segueix sent així actualment?
2. en el documental se'ns diu que la població de Barcelona per protegir-se dels bombardeigs es refugiava als metro com podem veure en les imatges. Certament, algunes persones anaven als passadissos i estacions de metro, però en aquella època només hi havia dues línies de metro amb molt poques estacions si ho comparem amb les línies actuals. Principalment, però, la ciutadania es protegia mitjançant els refugis. Què eren els refugis? On se situaven? Qui els havia construït? Qui hi podia entrar? Responen a aquestes preguntes després d'haver consultat aquestes referències:

<http://www.catradio.cat/audio/600466/399---Els-refugis-de-la-Guerra-Civil>

<http://refugisantiaerisdebarcelona.blogspot.com.es/>

http://www.bcn.cat/museuhistoriaciutat/ca/muhba_refugi_307.html

3. En una imatge veiem com una persona realitza tasques de salvament després d'un bombardeig i porta a la màniga una braçalet que diu: *Defensa passiva*. En què consistia aquesta defensa? Què feien els seus integrants? La seva experiència va servir a la *Defensa Passiva* de

- Londres el 1940. Investigueu què succeïa a la capital britànica aquell any.
4. Aproximadament en el minut 10 de *Catalunya màrtir* una panoràmica ens mostra els efectes del bombardeig a la Gran Via a l'alçada del cinema Coliseum, en el març de l'onada de bombardeigs dels 16,17 i 18 de març de 1938. Investigueu les circumstàncies d'aquests bombardeigs.
 5. A continuació veiem imatges de la catedral de Barcelona afectada per les bombes i la *veu en off* assenyala que justament aquells mateixos dies s'havia reconstruït la catedral de la ciutat francesa de Rennes, víctima també de les bombes alemanyes. Quina guerra recent havia enfrontat Alemanya i França?
 6. La major part dels bombardejos sobre Barcelona no tenien objectius militars sinó que les bombes es dirigien contra la població civil. Com interpreteu aquest fet? Què pretenien els agressors?
 7. Hitler i Mussolini van fer servir la Guerra d'Espanya com a banc de proves per a futurs conflictes bèl·lics. Per a quina guerra es preparaven? Quan va començar?
 8. En el documental se'ns diu que els avions que bombardejaven Barcelona s'enlairaven de Mallorca, en mans dels feixistes des del començament de la guerra. També se'ns explica que la distància entre aquestes dues ciutats i la distància entre la ciutat alemanya de Colònia d'una banda i Londres i París per una altra és molt semblant. Al cap de poc temps, París seria ocupada per les tropes nazis i Londres bombardejada per avions que, efectivament, s'enlairaven de l'oest d'Alemanya. Quan es va produir l'ocupació de París? I les bombardejos sobre Londres? Quin nom tenen, històricament, aquests bombardejos?
 9. Per què el comandament franquista tenia interès en bombardejar hospitals?
 10. Quines altres poblacions foren bombardejades?
 11. *Catalunya màrtir* s'acaba amb unes emotives imatges del massiu bombardeig sobre Lleida. Investigueu quan es va produir i les seves conseqüències.

LLENGUATGE I TÈCNIQUES AUDIOVISUALS

1. Sovint els documentals fan servir la *veu en off* que és una tècnica cinematogràfica de narració. Quina funció fa la *veu en off* en aquest film?
2. El picat i el contrapicat són angles d'enquadrament de les imatges. S'utilitzen quan al director o directora d'una pel·lícula vol prendre algun pla des de dalt o des del terra, per aconseguir un determinat efecte o per reforçar l'expressivitat d'una situació. En el picat, l'objecte o el subjecte filmat està per sota de l'horitzontal de la càmera; mentre que en el contrapicat, l'objecte o el subjecte filmat es situen per sobre de la càmera. Identifiqueu picats i contrapicats en els primers 5 minuts del film.
3. A *Catalunya màrtir* observem la presència de diverses panoràmiques. La panoràmica és un moviment de rotació de la càmera sobre si mateixa, ja sigui en sentit vertical, horitzontal o oblic, però sense desplaçament. Podríem dir que reproduïx la mirada humana. La panoràmica és descripció que pot arribar, si té un ritme lent, a aturar-se en un punt o objecte concret. Localitzeu almenys tres panoràmiques.
4. Torneu a visionar qualsevol fragment de la pel·lícula i ara fixeu-vos bé amb la música. Què us suggereix? Quina sensació us dóna? Creieu que es va escollir encertadament aquesta música?
5. En la part final de *Catalunya màrtir*, quan apareixen les imatges del brutal bombardeig sobre Lleida observem un *escombrat*, és a dir un ràpid moviment de càmera que fa fins i tot que les imatges perdin claredat. Localitzeu-lo i expliqueu l'efecte que l'operador de càmera buscava.

Vegeu el blog de suport: <http://lenguatgecinematografic.wordpress.com/>

TRÀVELING DE LECTURES

L'HIVERN DE LES BOMBES

A principis de 1938, l'aviació italiana amb base a Mallorca ja tenia un potencial enorme. Els feixistes comptaven amb quatre esquadrilles dels moderns avions Savoia Marchetti S-79, capaços de volar a més de 400 km/h i de portar 1000 kg de bombes. Aquests aparells havien estat lliurats a l'exèrcit nacional per ordre personal de Mussolini, que volia provar-ne l'eficàcia en combat real. Els atacs contra ciutats i pobles catalans es van multiplicar i intensificar. Barcelona va ser la ciutat que més va notar aquest increment. El mes de gener de 1938 la ciutat va patir vuit bombardeigs —els dies 1, 7, 11, 15, 19, 20, 25 i 30— que van afectar principalment el casc antic i que van causar la mort a unes sis-centes persones.

El bombardeig més fort viscut fins aquell moment a la ciutat va ser el del 19, cap al migdia, a resultes del qual es van comptabilitzar uns cent setanta morts i més de dos-cents ferits. Aquest fet va tenir molta repercussió en l'opinió pública internacional. Però encara més fort va ser el bombardeig del 30 de gener, en represàlia per l'intent de bombardeig de Salamanca per part de l'aviació republicana, segons el comunicat de guerra dels nacionals. En dos atacs amb dues hores d'interval, durant el matí, les agressions aèries van provocar més de dues-centes víctimes. Les bombes, de gran potència —moltes de 250 kg—, van caure en llocs tan habitats i centrals com els voltants del Palau de la Generalitat (que no van arribar a tocar), de la Catedral (que va destruir molts habitatges adjacents, on ara hi ha la plaça), el Call i la plaça de Sant Felip Neri. Es van ensorrar més de vuitanta cases, sovint amb els habitants colgats per les runes. Els serveis de desenrunada van començar de seguida les tasques quan es van veure sorpresos pel segon atac. Els cadàvers anaven apareixent, les ambulàncies circulaven atapeïdes de ferits. El president Companys i el conseller de Governació Josep M. Isbert van visitar des del primer moment les zones afectades. L'impacte psicològic a tota la ciutat va ser enorme.

La plaça de Sant Felip Neri va quedar arrasada per les dues onades de bombes. Només va resistir l'església, el soterrani de la qual servia com a refugi antiaeri. El primer atac va ocasionar una gran matança entre la gent que hi havia anat a protegir-se, ja que les bombes hi van caure de ple. El sostre del convent es va esfondrar parcialment. També va quedar destruïda una escola-guarderia, molts dels nens de la qual eren refugiats que venien d'altres parts de la Península. De fet, una gran part dels morts van ser nens. Els seus cadàvers van quedar brutalment destrossats, conformant tot plegat un paisatge d'una crueltat difícilment imaginable. L'historiador Joan Villarroya ha documentat la mort sota les runes de quaranta-una persones, entre elles vint-i-vuit nens, dels quals, tres parelles de germans, i molts altres que mai no van ser identificats.

Sobre aquest fet, el comte Ciano, ministre d'Afers Exteriors italià i gendre de Mussolini, va escriure al seu diari: "He rebut i lliurat al Duce el relat d'un testimoni ocular. Mai no he llegit un document d'un realisme més aterridor". El govern republicà va intentar fer gestions diplomàtiques, prop del govern britànic, per tal que s'evitessin aquest tipus de bombardeigs. La pressió internacional va fer que durant el mes de febrer els atacs sobre Barcelona fossin pràcticament inexistents. Però no va ser sinó un miratge. Els intents d'influir en els franquistes per part de la diplomàcia internacional no només van fracassar, sinó que les agressions aèries sobre Barcelona van augmentar de manera brutal. El que podríem considerar una etapa d'aprenentatge dels agressors va donar pas a les accions més cruentes de tota la guerra.

Poblet i Feijoo, F. (2005) *Els bombardeigs a Barcelona durant la Guerra Civil*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Regidoria de Dona i Drets Civils. Quaderns de Barcelona. Memòria Històrica. Pàgines 13-17.

Activitats

1. Per què l'aviació feixista de Mussolini tenia una base a Mallorca per anar a bombardejar Barcelona? Per què el dictador Mussolini donava suport a Franco?
2. Un any més tard, el 1939, s'iniciaria la Segona Guerra Mundial. ¿Quina importància va tenir la intervenció dels règims feixistes de Hitler i Mussolini en la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) de cara al conflicte mundial?
3. Com diu el text, els bombardeigs, malgrat la pausa del febrer de 1938, van continuar. Particularment brutals van ser els dels dies 16, 17 i 18 de març ordenats per Mussolini. Cerqueu-ne informació.

LLEIDA, LA GERNIKA CATALANA

(...) A Lleida, en menys de quatre minuts, les bombes van deixar un reguitzell de morts. El comunicat de guerra republicà del 2 de novembre de 1937 assegurava que "nou trimotors procedents de la capital aragonesa han deixat caure sobre els edificis civils totes les bombes de què eren portadors. Entre els edificis enrunats hi ha una escola d'educació primària. D'entre les seves runes, ja s'han retirat cinquanta cadàvers de nens. El nombre total de morts, fins ara,

és de cent, i és molt més nombrós el de ferits. Els aviadors, que no tingueren prou de bombardejar, van metrallar la gent que hi havia al carrer”.

La xifra de morts va anar augmentant. Però el registre, l'única manera de saber exactament quanta gent va morir per culpa de les bombes i la metralla d'aquella tarda de novembre, va desaparèixer. Segons la historiadora lleidatana Mercè Barallat, “si el bombardeig de Gernika els nacionals van optar per atribuir-lo als republicans, aquest bombardeig de Lleida van optar per ignorar-lo i fer desaparèixer les víctimes del registre”. Barallat va arribar a documentar dues-centes deu víctimes, però calcula que en falten entre quaranta i cinquanta: “possiblement es tracta de població refugiada, de població gitana o, simplement, dels que no van ser inscrits en la postguerra”.

El que és segur és que sota les runes del (l'escola) Liceu, van quedar-hi els cadàvers d'una seixantena d'infants d'entre nou i tretze anys. Una altra bomba va anar a parar al mercat de Sant Lluís, d'altres van caure al Banc d'Espanya i a les cases de les principals artèries de la ciutat, al carrer Major i Blondel. Tot va canviar. Abans del bombardeig, malgrat que el front d'Aragó era a pocs quilòmetres, la ciutat s'esforçava per viure amb una certa normalitat. Com que era una ciutat pagesa, la gent no passava fam, hi havia classes cada dia, i els diaris anunciaven estrenes al cinema i balls. El 2 de novembre de 1937, però, aquesta normalitat es va acabar.

A partir d'aquell moment, la ciutat va viure amb la por que tornessin les bombes (un temor que es va fer novament realitat el 27 de març del 1938). Cada dia, abans de sortir de casa, els nens es posaven un bastonet a la boca, ja que hi havia la falsa creença que així l'estrèpit de les explosions no els destrossaria els timpans. No van tornar ni les estrenes de cinema, ni els balls. Les escoles van tancar o, simplement, els pares van deixar de portar-hi els seus fills. (...) Pocs mesos després, el diumenge 27 de març del 1938, les tropes franquistes van anunciar la seva entrada imminent a la ciutat amb un segon bombardeig. I llavors sí, la població va fugir espaordida. Aquell dia va sortir l'últim tren de l'estació, el següent no partiria fins deu mesos després, quan tot Catalunya ja era en mans dels franquistes. Ara bé, si el primer bombardeig, del novembre de 1937, tenia com a objectiu desmoralitzar la població, els que vingueren després volien acabar amb tota resistència física i moral. Aquell dia de març del 1938, l'alarma va començar a sonar a primera hora del matí. Era l'anunci de l'entrada de l'exèrcit franquista a la ciutat. Primer l'aviació va bombardejar les columnes de la població civil que, barrejada amb els soldats, arribaven a Lleida fugint de Fraga, que al seu torn també havia estat bombardejada un dia abans. A les cinc de la tarda, uns trenta aparells He-51 van començar a ferir la ciutat. Aquesta vegada el bombardeig va durar dues hores i va deixar Lleida sense corrent elèctric ni aigua. Com en el mes de novembre, és impossible saber-ne el nombre de víctimes exacte. És més, en aquesta ocasió ni tan sols no hi va haver temps de registrar els morts. Molts romandrien, durant setmanes, sota

les runes. Alguns testimonis asseguren que a la capital del Segrià era quasi impossible respirar “de la fortor de mort que se sentia”. L’única dada que n’ha quedat és de la memòria de la Casa de Lleida dels jesuïtes, on consta que hi va haver unes quatre-centes víctimes. En opinió de Mercè Barallat, com que Lleida era “la primera ciutat de Catalunya que conquerien els nacionals, amb aquest bombardeig pretenien aterrir tot el país perquè es rendís sense lluitar”.

Sílvia Marimon “Lleida, la Gernika catalana” Revista Sàpiens n. 41 Barcelona Març 2006.

Activitats

1. Què vol dir el títol del reportatge històric que hem llegit? Què havia passat a Gernika durant la Guerra Civil?
2. Penseu que el fet que les bombes caiguessin sobre una escola, sobre un mercat, sobre el Banc d'Espanya o sobre els principals carrers de la ciutat fou fruit de l'atzar o creieu que els avions bombardejaven intencionadament aquests punts? Per què?
3. Com es podia justificar els bombardeigs de Lleida, ja que la ciutat no tenia defenses militars ni indústries de guerra? Què pretenien els feixistes a l'eliminar els registres de morts?

CONTRACAMP: ASPECTES DIDÀCTICS PER AL PROFESSORAT

Elements de debat i relacions que es poden establir

- La Guerra Civil espanyola.
- Els bombardeigs sobre la Barcelona republicana i altres poblacions catalanes.
- L'agressió feixista sobre la població civil.
- Origen i causes de la Guerra Civil espanyola.
- La funció sociopolítica del franquisme.
- La defensa i la solidaritat davant les agressions.
- El cinema documental.

Objectius formatius

- Comprendre el film.
- Analitzar el llenguatge i les tècniques audiovisuals del film.
- Reflexionar sobre les conseqüències de la Guerra Civil.
- Conscienciar sobre la necessitat de mantenir la memòria històrica del nostre país.
- Conèixer i analitzar la ideologia dels bàndols de la Guerra Civil espanyola 1936-1939.

- Observar actituds de solidaritat en conflictes i situacions d'injustícia i perill.

Criteris d'avaluació

- Visionat atent, correcte i respectuós del film.
- Respondre adequadament a les qüestions de comprensió i de llenguatge cinematogràfic de forma reflexiva i interessada.
- Capacitat per relacionar i entendre les diferents problemàtiques socials i polítiques plantejades en el film.
- Identificar els temes i subtemes del documental.
- Lectura dels textos de la proposta didàctica i realització adequada de les activitats.
- Participació activa en els debats que es puguin suscitar.
- Expressió escrita i oral correcta de les feines proposades.